

PG
Z01
V24

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

P464
Nas Jezik

The University
of Michigan
Periodical
Reading Room

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XIX, св. 1

БЕОГРАД, 1972.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Поводом једног случаја употребе сиклантике између делова синтагме	1—6
2) Берислав М. Николић, Основни принципи творбе речи у савременом српскохрватском књижевном језику	7—20
3) А. Пецо, Један пример погрешне аналогије	21—25
4) Ж. Станојчић, Чиниоци континуитета у књижевном језику	26—42
5) Д. Гортан-Премк, Приступ обради падежних син- тагми у средњој школи (наставак)	43—52
6) Милија Станић, Босанскохерцеговачки „Правописни приручник”	53—64
7) Језичке поуке	65—68

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД

1972.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело” — Београд,
Вука Караџића 5

ЧИНИОЦИ КОНТИНУИТЕТА У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

(Синтагме просторних односа у језику писаца прелазних стилских епоха)

1. Нема системских разлика између језика Лазе К. Лазаревића, који се овде узима као систем своје епохе, и језика данашње фазе у погледу употребе синтагми за исказивање просторних односа: они се обележавају генитивом с предлозима, дативом без предлога и са предлозима, акузативом с предлозима, инструменталом с предлозима и без њих, и локативом с предлозима. При томе, и у језику писца XIX века, као што је Л. К. Лазаревић, потпуно је остварена тенденција заједничка словенским језицима: просторни се односи исказују предлошким синтагмама, сем у два случаја — када се исказују дативом и када се исказују инструменталом. Отуда ће приказ Лазаревићевог језика у области датих синтагми обухватити само случајеве који могу указати на границу двеју језичких фаза, одн. на могућну промену у језичком осећању која се огледа у нестабилнијем систему синтагме простора као што је, нпр., однос генитива са сложеним предлозима *испред*, *испод*, *изнад*..., према инструменталу са простим предлозима *пред*, *под*, *над*..., однос синтагми према граматичким средствима која их одређују, као и однос датих синтагми према лексички означеним изменама и сл.

2. Са таквога гледишта, језичка грађа ће бити сврстана у одељке са специфичним ознакама: (А) промене на граматичком нивоу, (В) промене на лексичко-граматичком нивоу и (С) стабилни системи. У сва три одељка у разматрање су узети само случајеви који стварно потврђују развојну, еволутивну могућ-

ност, одн. они који у датој фази представљају могућни правац развитака, с једне стране, или гашења, с друге стране, дате језичке црте. С обзиром на то, очигледно је реч о релевантним цртама за дати језик, па једноставно овде приказани систем представља — у датом домену синтаксичких јединица — стил једног од најрепрезентативнијих писаца XIX века. Због тога ће, на одговарајућим местима, тај стил бити супротстављан стилу најрепрезентативнијих писаца XX века, као што ће, исто тако, дате синтаксичке јединице бити посматране и према стању у језику Вука Ст. Караџића, којем је својом граматичком концепцијом језик Л. К. Лазаревића скоро потпуно доследан.

3. (А) *Промене на граматичком нивоу.* — (а) Као гранични елемент у односу на језик данашње фазе и њених најистакнутијих писаца¹ може се означити однос синтагми (aa) *између, испод, изнад, испред* + G : (bb) *међу, под, над, пред* + I/Асс. у језику Л. К. Лазаревића. Њима се прикључује и однос синтагми обележених као *иза* + G : *за* + I/Асс., као однос истог типа. Типски приказано, стање је у језику Л. К. Лазаревића како следи:

(aa)₁

— Сlike су ми пролетале *испред* очију без икака реда (56)

(aa)₂

— Да све излеће калдрма *испод* ногу (78)

(aa)₃

— Онда ја видех, *испод* јоргана, како се онај мој велики отац стресе (80)

(aa)₄

— Мени је *испод* јоргана кучало срце (87)

(aa)₅

— И *испод* једне карте в и р и дукат (83)

¹ В.: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1969, 260—269; Z. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Београд 1967, 109.

(aa)₆— Пуши цигару *иза* цигаре (128)(aa)₇— Четвороношке *испод* арњева извуче се један човек (193)(aa)₈— *Испред* прозора чу се смех и кораци (200)(aa)₉— А он већ *испод* арњева махаше жени (200)(aa)₁₀— Потхвати га *руком испод* мишке (263)

У свим типским примерима обележеним као глагол + сложени предлог + G, осим у једном (6), лексичка вредност управне речи може се дефинисати, као битним елементом, као акција која подразумева двоје: или одвајање или перципирање, што подразумева уочавање радње у елементу аблативности. Другим речима, сви примери осим једног показују поклапање глаголске и предлошке семантике.

4. Типски примери обележени као глагол + прости предлог + I/Асс., који се налазе у Лазаревићевим текстовима, са друге стране, углавном су са глаголима или без имплицитне аблативности, или неутралним:

(bb)₁

— Зар ти у радни дан сједиш *пред* механом (94) /
— Стаде *пред* малено огледалце (198).

(bb)₂

— А *пред* тобом изничу као из земље шаркије (194) /
— Стаде *пред* олтар (96).

(bb)₃— И хоће већ да се љубе *пред* народом (98).(bb)₄

— Ал' господин дохвати кутију са жигицама, која је *пред* попом стајала (129).

(bb)₅

— *Пред гостионицом већ се ђаху и стајаху гладни гости* (193).

(bb)₆

— *Сели смо после на траву под један орах* (38).

(bb)₇

— *Турео колена под браду* (206).

(bb)₈

— *Међу путницима беше браће Руса* (265) / *Па доћи у Берлин међу саму Швабурију* (П. 478).

(bb)₉

— *Онда мати узе суху киту босиока, што је сгајала за иконом* (82) / *Он се брзо повуче за један стуб од гостионице* (195).

(bb)₁₀

— *И за дан два ја оставих и трећи семестар за собом* (П. 489). — *За жутом рукавицом помоли се цела рука* (194).

Од датог релевантног обележја одступају само синтагме под (bb)₁₀, и то највише тако што се лексички у глаголу садржи могућност везивања и за аблативне односе. Иста се могућност може утврдити и језичком анализом другог примера у типу (bb)₉: правци могућног кретања које обележава гл. *повући се* несумњиво су обележени вишезначношћу, што резултира као неутралност у погледу односа ка једном одређеном кретању, оди. његовом правцу.

5. Из датог стања може се закључити да је у језику Л. К. Лазаревића могућна алтернација која би била изражена као схема:

(aa) + G ~ (bb) + I/Асс.

што би дало трансформације у језичкој грађи: (aa)₆ *Пуши цигару иза цигаре* (128) → (bb)_x *Пуши цигару за цигаром*; (bb)₁₀

Оставих и трећи семестар за собом (П. 489) → (aa)_x *Оставих и трећи семестар иза себе*. С друге стране, посматрано са гледишта еволутивног система заустављеног у датој временској пројекцији, стање Лазаревићеве синтагме овога типа показује да пишчево језичко осећање настоји на везивању аблативних значења за примарне језичке знаке, тј. за генитивске синтагме са сложеним предлозима. Л. К. Лазаревићу, за разлику од писца XX века, другим речима, још увек туђе звучи трансформација: (bb)₇ *турио колена под браду* (206) → (aa)_x *турио колена испод браде*; или (bb)₁ *сједиш пред механом* (94) → (aa)_x *сједиш испред механе*, што је у данашњој фази књижевног језика, судећи и уопште и по језику најистакнутијих писаца XX века, сасвим уобичајено. Језик Лазаревићев у овоме се погледу доследно наставља на језик Вука Ст. Караџића (*иди испред мене = са места преда мно*).²

6. (b) Алтернација генитива и акузатива с предлогом *с(а)* када је у питању именица *страна*, одређена демонстративном заменицом, одн. придевом *десна/лева*, стањем у језику Л. К. Лазаревића потврђује констатације граматичара који јој одређују место у историји књижевног језика и у данашњем књижевном језику, као категорији таквог ранга.³ У језику Л. К. Лазаревића дата алтернација заступљена је у примерима:

(aa) *с(а) + G.*

— *С оне стране*, на два-три корака од обале, *в и д е с ч о* један изврнут плут (321).

(bb) *с(а) + Acc.*

— *Ми се поново нађосмо с ону страну* плота (306).

Уколико бисмо у глаголу *видети*, из примера под (aa), видели и могућност да садржи истакнут моменат перцепције, а

² П. Ивић, *Поговор Вуковом Рјечнику 1818*, Вуков Рјечник 1818, Просвета — Београд 1966, 147.

³ М. Стевановић, *Језик у Вукову делу*, ЈФ XXVI, 1—2, Београд 1963—1964, 113—114. Двојство: *с ову страну // с ове стране* бележе и дијалектолози (в. СДЗб XVI, Београд 1966, 286).

ова опет обавезно садржи и моменат одвајања од каквог појма да би до чула посматрача/примаоца дошла, треба констатовати да се у Лазаревићевој синтагми поклапају осећај за аблативни генитив и осећај потребе да се, са датим глаголом, тај падеж и употреби. Из овога излази да је његово језичко осећање, за разлику од каснијих а и једновремених писаца чији се примери дају (в. напомену 3), полазило од примарних односа и у синтагми са акузативом.

7. (с) *Датив са глаголима који означавају кретање, управљеност или окренутост.* — Јавља се у језику Л. К. Лазаревића у три, дефинисане за књижевни језик, алтернације — две са предлозима *к(а)* и *према* и једна без предлога.⁴ Стање у језичкој грађи:

(aa) + *к(а)* + D

— Обрнувши главу *к прозору* (18). — Ја сам баш сад допратио госпођицу *к вама* (31). — И побоше у такту *к Великој пијаци* (463).

(bb) + *према* + D

— Он је дохвати руком за браду и издиже јој *према себи*, па је гледа (148). — Седе после *према капетану* (253).

(cc) + D∅

— Мати пође *ковчегу* (80). — Ми потрчасмо *њој* под икону и сви клекосмо (81). — И дође поново *бунару* (186). — Вучко приђе *руци* попу и Вукадину (336). — Почеше, богме, они његови пајташи долазити и *нашој кући* (78). — Окренуо се лицем *њој* (81). — Кад год му придем *руци* (111). — Изоблачили се и дошли *цркви* (100). — Он већ дође *крају* (459).

Природно, алтернација (bb) *према* + D не може бити увек једнака овим другим двема, јер се предлогом *према* у општем дативском значењу синтагме издаваја усмереност насупрот до-

⁴ М. Стевановић, о. с., 356—357.

спевању, које, с друге стране, могу означавати дативи без предлога и дативи са предлогом *к(а)*. И ако, према томе, из опозиције искључимо дативску синтагму с предлогом *према*, биће врло уочљиво да се у датој алтернацији *к(а) + D // DØ* А. К. Лазаревић много чешће опредељује за беспредлошку синтагму. То је непосредан утицај дијалекта: дијалектолошка литература констатује да је са глаголима „за означавање смера у Мачви... врло жива употреба датива”,⁵ наравно реч је о глаголима који означавају кретање, те даје примере као *а он иде Дрини, није долазила мени, народ иде цркви, оду цркви, јеси ишо кадгод њему* и сл., који потпуно одговарају Лазаревићевим примерима: *Мати пође ковчезу, Ми потрчасмо ној, Изоблачили се и дошли цркви* и сличним које горе наводимо.

8. (d) *Генитив с глаголима који означавају кретање, управљеност или окренутост.* — У књижевном језику — са више значења, која су било дословно просторна, било у основи таква а иначе пренесених значења — наводе се у таквим синтагмама предлози *насупротив*, *упркос* (*успркос*), *према* са варијантама и *пут*.⁶ За утврђивање правца у којем се развила та синтагма у језику А. К. Лазаревића, међутим, релевантна је синтагма у предлогом *према*, одн. његовим варијантама *спрам* (*наспрам*).

(aa) Предлог *према* појављује се само у комбинацији израженој као *vb + према + D/L*, што се у грађи види из примера типа:

— Седе после *према капетану* (253)

што значи да се, по речима проф. М. Стевановића, ова синтагма може узети као нормална већ и за Лазаревићеву фазу књижевног језика и као потпуна замена за архаични облик са генитивом (**према капетана*).⁷

(bb) Генитивска синтагма оваквог садржаја код А. К. Лазаревића, међутим, и даље је везана за предлошке варијанте *спрам* и *наспрам*, што у грађи даје примере:

⁵ Б. М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗБ XVI, Београд 1966, 283.

⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1969, 337—342.

⁷ *Ibid.*, 339.

— Уосталом, ти можеш целу сцену замислити *спрам месечине* (22). — *Наспрам даме* (238). — Да га (писмо) прочита *спрам свеће* у механи (253). — И *спрам месечине* прође босоног до стола (459).

(сс) Поред наведених предлога са генитивом, који су обични у књижевном језику уопште, код Лазаревића смо нашли и предлог *напоред*:

— Кад учитељ дође *напоред њега*, а он се окрете (132).

9. Последњи наведени пример (сс) индикативна је количина у датом систему који смо узели као битан за одређивање стила Л. К. Лазаревића. Његова употреба показује, наиме, да је у Лазаревићево време генитивска синтагма са предл. *напоред*, која је и тада морала бити већ истог граматичко-семантичког реда којег је и предлог *наспрот*, ипак остала у првобитној — генитивској сфери, тј. у сфери сложених предлога у вези с примарним *поред*. Изражавајући се терминима потенцијалног развоја дате језичке црте, можемо тврдити да је стање у Лазаревићевом језику обележено прелазношћу језичких фаза: у њему је граница стања које се одликује употребом синтагме типа *vb* + *наспрот/спрoћ/напоред* + G и стања које се обележава употребом синтагме типа *vb* + *наспрот* + D, која је уобичајена у данашњој фази књижевног језика. Друкчије речено, Лазаревићев језик у овоме домену непосредно претходи данашњем типу језика у којем се са датим значењима употребљава дативска синтагма са предлозима *према*, *спрот/наспрот*, *наусрет/усусрет*, *надомак* уместо генитивске синтагме са истим тим предлозима.

10. (е) *Алтернација vb* + *мимо* + *Acc.* // *vb* + *мимо* + *G.* — Реч је о алтернацији са гледишта књижевног језика уопште, што значи алтернацију која укључује, као своје развојне чиниоце, све фазе књижевног језика дате средине. Таква је алтернација дата у нормативној граматици.⁸

⁸ Ibid., 313—314 и 403—404.

У језику А. К. Лазаревића ова је алтернација заступљена само првим својим делом, дакле као *vb + мимо + Асс.*, што у грађи даје пример:

(aa) типа израза

— И пролази као мимо турско гробље (131).

(bb) комуникативног типа

— Неће он, болан, проћи мимо механу, па да га убијеш (342).

Примери и једног и другог типа у Лазаревићевом језику потврђују у потпуности значење: „поред и даље од, прешавши појам с именом у акузативу — у целини, дакле, како то захтева основно значење акузатива”.⁹ И у првом, тзв. експресивном типу очигледно је да се појам с именом у облику акузатива потпуно, у целини мимолази, у основи — просторно, а у пренесеном значењу — игнорише; и у другом (bb) типу сасвим је видљиво да акузативна синтагма, иако у основи просторна као и генитивска са *поред* или *крај*, није еквивалентна овој другој јер садржи и значење „поред и даље од”, у просторном смислу, одн. значење потпуног игнорисања појма са именом у облику акузатива.

11. (B) *Промене на лексичко-граматичком нивоу.* — Обухватају граматичке категорије просторних и на просторним односима заснованих синтагми у којима, са гледишта дијакхроничности, налазимо промене у употреби предлошког њиховог елемента, одн. бар колебање које наговештава могућну, а онда, поређењем с другом неком фазом у књижевном језику, и остварену и дефинисану, несумњиву измену у лексичком смислу. Овде се, у класификовању, дају према оба своја елемента — и према граматичком (падеж) и према лексичком (предлог).

(a) *Генитив с предлозима у и код.* — Битна је за одређивање стила синтагма која је у основи просторног значења, али чије се значење од овога грана у правцу обележавања власништва, поседа, домена, намене, припадања карактера, схва-

⁹ Ibid., 403.

тања и др.¹⁰ На основу материјала из Лазаревићевог језика може се закључити да је алтернација у + G//код + G заступљена са оба своја дела, али да писац предност даје ипак синтагми са предлогом у. То се види из учесталости примера, међу којима је упадљиво већи број оних са предлогом у:

(aa) vb + код + G

— Она је расла у кући код оца до своје седме године (106), — Код мене је све по старом (II. 508). — Покушати код Марије (224).

(bb) vb + у + G

— Ја сам се учио у мога оца (112). — У њих на Божић сви дарују (22). — То има само у Миће казначеја (75). — Као образи у онога бандисте (193). — Надајући се да ће видети отворене очи у Видака (322). — Али су слабе очи у старца (185). — Само да не виси /одело/ к'о у Букана (II. 510). — А у Бурмаза је кћи — кћи и по (166). — Ех, кака је била у мог мајстора кобила (258).

И у овој језичкој црти несумњиво се огледају две, за овај случај подударне линије: верност вуковској норми, заснованој на врло широкој употреби дате конструкције „у народним умотворинама сваке врсте (у песмама, приповеткама и пословицама), па и у ранијој писаној књижевности на народном језику, о чему налазимо довољно доказа у бројним примерима које Б. Даничић даје у својој синтакси”,¹¹ и стање у пишчевом матерњем говору — мачванском, за који испитивачи истичу да је у њему „врло развијена употреба предлога у с генитивом”,¹² дајући низ примера као што су: у Пантелије било три сина, има у Владимира, а у Драге нема, пукла кола у Арнаута и слични.

12. Наравно, као и у народном говору, у језику Л. К. Лазаревића налазе се синтагме са оба ова предлога. С тим што је

¹⁰ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, II, Београд 1969, 300—303.

¹¹ ЈФ XXVI, 1—2, Београд 1963—1964, 118—121.

¹² СДЗб XVI, Београд 1966, 285.

у уметничком тексту писац, како се види, врло пажљив у избору: очигледно је да предност даје синтагми типа $y + G$, док је у тзв. личном језику, овде у језику писама, мање пажљив: примери из тога текста синтагме су са предлогом *код*:

— *Код мене* је све по старом (П. 508). — Да је среће било би сто извора, а овако *код нас* се тражи да човек из родољубља пише и остави свој посао, што иначе нигде у свету није (П. 498). —

иако, наравно, и у томе језику, како видимо у примерима из т. 11 bb, има и примера са предлогом *у*: *к'о у Букана* (П. 510).

13. У т. 11 bb навели смо пример из Лазаревићеве прозе: *Ја сам се учио у мога оца*, као пример синтагме чије је значење засновано на просторним односима, али која спада у оне чија се значења гранају у више праваца. Као таква, она стоји у синтаксичкој опозицији према генитиву с предлогом *од*, какав налазимо у примерима:

(cc) $vb + од + G$

— *Узећу лекарску сведоцбу од каквог познатог лекара* (П. 498). — *Кад би се још и од мене тражио какав рачун* (П. 528) —

— дакле, према синтагмама из сфере допуна типично аблативног значења. Тиме се и у језику Л. К. Лазаревића ствара алтернација типа $vb + G // vb + од + G$, коју проф. М. Стевановић констатује као карактеристику Вуковога језика, али и језика читаве фазе поствуковских писаца.¹³ Али је за језик нашега писца значајно да спада у ону фазу која чини дистинкцију међу јасним аблативним значењем и значењем у којем је аблативност само један од чинилаца. Рекција глагола *учити* управо је овог последњег типа: *учити се може од некога*, али је несумњиво да се радња мора вршити на неком месту, овде у сфери појма чије се име налази у генитиву, дакле — *код*

¹³ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, II, Београд 1969, 301. *Језик у Вукову делу*, ЈФ XXVI, 1—2, Београд 1963—1964, 121.

оца. У глаголима *узети* и *тражити*, који су управне речи синтагми наведених под (сс), аблативно значење је „чистије“, мање је помешано са другим значењима. Писац та значења тачно и разграничава, употребљавајући за означавање првог, комплекснијег односа генитив с предлогом *у*, а за означавање другог, несумњиво аблативног односа — генитив с предлогом *од*.

Можемо додати, у облику напомене само, да се комплексно значење синтагми с предлогом *у*, које је у наведеној литератури исцрпно обрађивано, не своди само на наведене елементе, већ да се у њој, вероватно, огледају и стара, примарна значења предлога *у* који води порекло од словенског *оу*, а који се само облички стопио са *у* од словенског *вѣ*.

14. (b) *Генитив с предлозима из и с(а)*. — У оквирима је и данашње употребе за означавање одвајања од унутрашњости, одн. од (горње) површине појма с именом у дативу, те га је у томе погледу довољно представити типски:

(aa) *vb + из + G*

— *Из грдне гомиле жеравице*, гаје је била школа, сукне час по пламен (145). — *Из Земуна до Пеште путовали смо сву ноћ* (515).

(bb) *vb + са + G*

— *А с бијеле браде цури кап по кап* (119). — *С мога прозора пуца поглед, све докле га завеса од брада и гора од неба не заклања* (П. 518).

Употреба првог или другог предлога зависиће од тога како се схвата одвајање онога што се казује управном речју од појма с именом у генитиву, али и од тога како се сам тај појам схвата — (aa) као простор за који је битан елеменат затворености, окружености или било какве ограничености, или (bb) као простор у коме доминира елеменат отворености, изложене површине, истакнутости или издизања над нечим нижим.

15. Отуда ће се у језику Л. К. Лазаревића, као диференцијални у односу на данашњу фазу, појављивати и примери у

којима лексички различит садржај условљава неубичајену за данашње језичко осећање предлошку лексему, какав је пример:

(cc) vb + из + G

— Чешља косу из потиљка на чело (7).

У језичком осећању пишчевом у лексеми која је у зависном делу синтагме вероватно је доминантнији чинилац ограниченост датог простора, што је узроковало потребу да радњу означену глаголом управног дела одреди као да потиче од унутрашњости појма чије се име налази у облику генитива.

16. (c) Акузатив / локатив с предлозима на, у и о. — Истој врсти односа које смо дали у непосредно претходним двама тачкама, што се утицаја лексике тиче, припада и синтагматска алтернација изражена као:

на + Асс/L // у + Асс/L // о + Асс/L

(aa) У области односа конкретних радњи и конкретних појмова у језику Л. К. Лазаревића налазимо примере дублетне употребе

— о + Асс/L

— И лупим главом о кревет (37). — Кад коњи почеше ударати плочама о калдрму (323). — О зиду, према истоку, Свети Никола (410). — И стоји као дирек, да се о њега обеси застава наше славе (II. 521);

— у + Асс/L

— Добује прстима у прозор (4). — Ја куцнем својом чашом у њену и шапнем јој (17). — Управим револвер у таван (159);

— на + Асс/L

— С упртим пиштољем на гомилу (159).

(bb) У области односа радњи (било којег типа) и апстрактних, одн. глаголских појмова у језику Л. К. Лазаревића налазимо примере дублетне употребе:

— на + Асс/L

— Преко-дан смо сваки на свом послу (3). — Била у школи. Па послите опет је с дјевојчицама на игри или

на раду (126). — И позивају *на дуеле* (46). — Биочова *на дуелу* (45);

— у + Асс/L

— У *косту* с у још два бака (П. 496),

што као и прва група алтернативних синтагми, указује да су колебања у датој сфери одлика и језика друге половине XIX века, коју је језик Л. К. Лазаревића изванредно кристалисао, као израз својевремене норме.

17. Преко дублетних облика синтагми у којима се значењске разлике успостављају *ad hoc*, као што су нпр. синтагме с лексичким идентитетима у примерима:

(cc) *vb* + *на* + Асс/L

— А он лежи *на кревету* (130). — Па се опет извали *на кревет* (131). — Лежим *на кревету* (П. 529). — И пружим се *на кревет* (155);

(dd) *vb* + у + Асс/L

— И положисмо га у *кревет* (145). — И положише у *постелу* (325),

— долази се и до дублетних односа везаних за лексему. У језику Лазе Лазаревића обична је данашња дистинкција установна, па према томе и разлике у предлошкој лексеми које се виде у типу:

(ee) *vb* + у + Асс/L

— Одмах у 8 сати одем у *боницу* (43)

(ff) *vb* + *на* + Асс/L

— Отишао у 3 опет *на клинику* (43).

Природно, ово подразумева и одговарајућу дублетну употребу предлога *из* и *с(а)* када је употребљен генитив, па се синтагма типа *из болнице // са клинике*, у одговарајућем систему, уклапају у оне које смо прегледали у т. 14—15.

18. (d) *Акузатив с предлозима кроз и на*. — Битна је за утврђивање стила и стилске епохе, јер реч је увек о граничним вредностима за утврђивање континуитета књижевног је-

зика, алтернација у којој акузатив с предлогом *на* означава не само место где се завршава радња управног глагола, него и место кроз које што пролази. У језику Л. К. Лазаревића оба дела алтернације су заступљена:

(aa) *vb + на + Асс*

— Па се после цмака, док не удар *крв на нос* (5).

— И како уђе *на врата* (8). — Како се, пак, које од њих трога појави *на врата* (171).

(bb) *vb + кроз + Асс*

— Да ли се само *кроз влажне очи* јаче растураше његове зраке (246).

Као и у језику писаца XX века који чине кристалисану норму језика данашње фазе, и код Л. К. Лазаревића¹⁴ у зависном делу синтагме *vb + на + Асс* може се најчешће употребити само ограничен број појмова, који су увек и намењени само вршењу радњи означених главном речју синтагме. И овде, дакле, постоји могућност да се, због присуства одређених лексема — а тај чинилац је у овој групи синтагми (В) пресудан — синтагме у примерима као што је први од наведених:

— Па се после цмака, док не удар *крв на нос* (5)

— схвате и као петрифициране синтагме, прилошки изрази, у овоме случају, који узимамо као њихов тип, — за одређивање и других могућних момената у радњи осим месних, рецимо за одређивање начина на који се радња врши. Синтагма са овом функцијом и значењем утолико је јаснија у Лазаревићевом стилу што има подршку и у примарној основи његовог личног језика: у мачванском говору за „исказивање начина употребљава се и предлог *на + акузатив: вејали смо на ветрењачу* (Прич.), *жело се на срп* (Бад).”¹⁵

19. (e) *Акузатив с предлозима у / на и за*. — Реч је о синтагматској алтернацији коју је нормативна граматика озаконала за данашњу фазу књижевног језика као синонимски

¹⁴ Z. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Beograd 1967, 117.

¹⁵ СДЗБ XVI, Београд 1966, 286.

однос типа *путовати, ићи, поћи, кренути... у/на/за село*.¹⁶ Представљено типским примерима, стање у језику, А. К. Лазаревића, приповедачком и личном, огледа се овако:

(aa) vb + у/на + Асс

— Да кум Нинко вози Мару у *Биоград* (120). — Па сад ћеш у *Биоград* (121). — Па у име Бога оде у *Биоград* (125). — Иде госпођа код које је Мара у *Беч* (127). — Иде он у *наше село* и ено га где уће (128). — Пре неколико дана отпутовао је у *Париз* (II. 510). — Чисто бих се вратио у *Београд* (II. 513).

(bb) vb + за + Асс

— Како је поп наврат-нанос спремио кола за *Београд* (124). — А друмом за *наше село* иду једна кола (128).

20. Из датага стања може се закључити да се у употреби ове две падежне секвенце Лазаревићев језик налази управо у граничном тренутку, који је у каснијем развоју књижевног језика довео до кодификовања дате алтернације. Наиме, за Лазаревићево језичко осећање синтагма vb + за + Асс остаје у сфери основног свог значења усмерености „као посебне врсте намене”, која се садржи у дефинисаном значењу правца „кретања према појму с именом у акузативу, али само ако је то неко место или земља”.¹⁷ У првом примеру под (bb) то се јасно види из тога што је део синтагме за *Биоград* везан за типичан глагол намене. У другом примеру, а он тиме указује на граничност, акузативна синтагма са предлогом за може се приказати схемом:

А друмом₁ за наше село иду₂ једна кола

(1) ←————→ (2)

што значи да је падеж с датим предлогом заправо двовалентан: он је и одредба за намену именице (1): *друм за наше село*, као што су то синтагме *украс за косу, девојка за удају, наста за зубе* итд., и једновремено је месна одредба глагола (2):

¹⁶ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1969, 416.

¹⁷ *Ibid.*, 415—416.

иду за наше село, као што су то, нпр., синтагме *путовати за Цариград, путовати за Јањину* и сл.

21. (С) *Непроменљиви системи.* — И у области синтагме за означавање просторних и на простору заснованих других, сложенијих односа, обухватају конструкције које у језику имају положај израза. Као такви, утврђују се само као инвентар дате језичке фазе, одн. писца у њој. Као што могу бити наслеђени, тако се могу преносити у језик писаца који долазе после испитиваног, те се тиме потврђивати као жива или оживљена категорија, али и не морају. Најчешће се обрађују у лексикографским приручницима, па се овде дају само у оквирима кратке напомене.

Као такве, у горе дефинисаној области, у језику Л. К. Лазаревића можемо навести:

(aa) vb + на + Асс

— После му дође *на ум* растанак (197). — После му паде *на памет* како је једанпут ишао преко кречане (199). — Дала му је *на пут* парче пандишпања (197). — Онда насилу одведе мисли *на Стевана Аничина* (199). — Писмо поручиково *на Маријина мужа* (226). — Обешчачки мигну *на Јанка* (202). — Бацати очи *на онај сто* (207). — Мало ко још сева очима *на сто* где је Јанко (207) и сл. —

— синтагме, дакле, које иду у фразеологију и његове фазе књижевног језика, дакле књижевног језика друге половине XIX века у београдском књижевном поднебљу.

Ж. Станојчић